

74 102 8 73
БІ 74

Алла Богуш
Наталія Гавриш

МЕТОДИКА
ОЗНАЙОМЛЕННЯ
ДІТЕЙ З ДОВКІЛЛЯМ
У ДОШКІЛЬНОМУ
НАВЧАЛЬНОМУ
ЗАКЛАДІ



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Алла Богуш, Наталія Гавриш

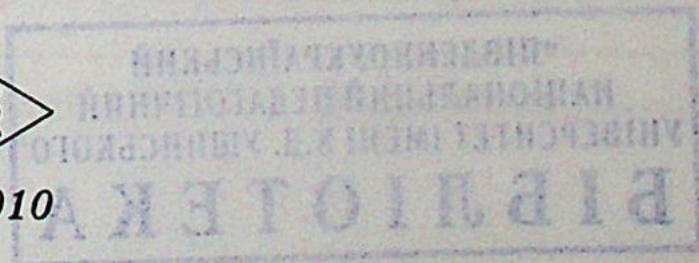
**Методика ознайомлення дітей
з довкіллям у дошкільному
навчальному закладі**

Підручник

110002



Київ 2010



УДК 373.2.016:502/504](075.8)
ББК 74.102я73
Б 74



539911

*Затверджено Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів
за напрямом "Дошкільна освіта"
(лист №1.4/18-Г-2149 від 20.10.2008 р.)*

Рецензенти:

Луцан Н.І., доктор педагогічних наук, доцент Прикарпатського державного університету імені В.Стефаніка;

Савінова Н.В. – кандидат педагогічних наук, доцент Миколаївського державного університету імені В.Сухомлинського.

Б 74 Богущ А., Гавриш Н. **Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ.** – К.: Видавничий Дім "Слово", 2010. – 408 с.

ISBN 978-966-8407-96-3

539911

Відповідно до програми курсу висвітлено зміст, завдання і методику ознайомлення дітей дошкільного віку із предметним і соціальним довкіллям. Розкрито науково-теоретичні засади, засоби, форми, методи і прийоми ознайомлення дітей з довкіллям та входження дитини в соціум: багатовекторність дитячих стосунків, шляхи соціалізації дитини, ставлення соціуму до дитинства. Для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю "Дошкільне виховання".

ISBN 978-966-8407-96-3

**"ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д. УШИНСЬКОГО"
БІБЛІОТЕКА**

© А.М.Богущ, Н.В.Гавриш, 2010
© Видавничий Дім "Слово", 2010

3452
Р.500

Зміст

Переднє слово.....	6
Методика ознайомлення дітей з предметним докiллям.....	10
Роздiл 1. Науково-теоретичнi засади ознайомлення дiтей з докiллям.....	10
1.1. Предмет i завдання методики ознайомлення дiтей з докiллям.....	10
1.2. Науковi засади методики ознайомлення дiтей з докiллям у дошкiльнoму навчальнoму закладi.....	18
1.3. Дiяльнiсний пiдхiд до органiзацiї життєдiяльностi дiтей у докiллi.....	29
Роздiл 2. Змiст i форми ознайомлення дiтей дошкiльнoго вiку з предметним докiллям.....	45
2.1. Програмне забезпечення ознайомлення дiтей з предметним докiллям у дошкiльнoму навчальнoму закладi.....	45
2.2. Становлення особистостi дошкiльника у предметно-розвивальнoму середовищi дошкiльнoго закладу.....	60
Роздiл 3. Засоби i форми ознайомлення дiтей з докiллям.....	75
3.1. Засоби ознайомлення дiтей з докiллям.....	75

3.1.1. Картина як засіб ознайомлення з довкіллям.....	88
3.1.2. Методика застосування карт розумових дій на різних видах занять.....	92
3.2. Форми ознайомлення дітей із довкіллям.....	101
3.2.1. Сучасні підходи до таксономії навчально-розвивальних занять з дітьми.....	101
3.2.2. Гра-стратегія – інтерактивна форма навчання дошкільників.....	120

Розділ 4. Методи і прийоми ознайомлення дітей із предметним довкіллям.....	126
4.1. Характеристика методів і прийомів ознайомлення дітей з предметним довкіллям.....	126
4.2. Організація спостережень дітей у предметному довкіллі.....	150
4.3. Екскурсії-огляди, розглядання предметів і бесіда про них, екскурсії за межі дошкільного закладу.....	159
4.4. Бесіди за змістом картин.....	181
4.4.1. Бесіди за дидактичними картинами.....	181
4.4.2. Бесіди за змістом репродукцій художніх картин.....	188
4.5. Методи опосередкованого ознайомлення дітей з предметним довкіллям.....	219
4.6. Ознайомлення з довкіллям засобами дидактичної гри.....	234

Розділ 5. Методика ознайомлення дітей з якостями і властивостями предметів.....	248
--	------------

Розділ 6. Виховання у дошкільників відповідального ставлення до довкілля.....	273
6.1. Ознайомлення дітей з правилами пожежної безпеки.....	273

6.2. Ознайомлення дітей з правилами дорожнього руху.....280

Розділ 7. Діти в соціальному довкіллі289

7.1. Дитинство як педагогічна категорія.....289

7.2. Готовність вихователів до реалізації принципів гуманістичної педагогіки.....300

7.3. Багатовекторність соціуму у свідомості дітей....308

7.4. Принципи взаємовідносин дітей і дорослих у сучасному освітньому просторі.....314

7.5. Стосунки з однолітками як чинник формування уявлень про соціальний і предметний світ.....335

Розділ 8. Ознайомлення дітей з явищами суспільного життя.....351

8.1. Ознайомлення дітей з рідним краєм і Батьківщиною.....351

8.2. Ознайомлення дітей з національними символами України.....366

8.3. Формування в дітей основ економічної культури.....378

Список використаних джерел397

*Пізнай себе через пізнання природи
і свого народу....*

Григорій Сковорода

Переднє слово

Ознайомлення дітей дошкільного віку з довкіллям – першооснова розвитку рідного мовлення, національної свідомості. Уведення дитини в довкілля забезпечує природовідповідність розвитку дітей у процесі пізнання дійсності, наближує зміст освіти до природного, предметного і соціального середовища.

Довкілля – все те, що оточує дитину, це середовище життя, з яким кожна жива істота пов'язана обміном речовин, енергії, інформації, що постає перед дитиною як єдина неподільна цілісність, у якій все органічно пов'язане. Завдання вихователів дошкільних закладів – допомогти дитині пізнати довкілля, зробити в ньому перші кроки, навчити спостерігати, любити рідну природу й берегти її.

Зазначимо, що ознайомлення дошкільників з довкіллям у сучасному дошкільному навчальному закладі має будуватися на засадах гуманістичної педагогіки, суб'єктно-діяльнісного підходу, принципово відмінного від застарілих педагогічних догм. Ключовим поняттям гуманістичної, особистісно орієнтованої педагогіки є свобода, помножена на відповідальність, що витікає з її ключової ідеї – виховання свободоспроможної людини, соціалізованої й такої,

що яскраво виявляє свою індивідуальність. Означена особистісна якість може сформуватись лише у процесі набуття людиною (дитиною) власного життєвого досвіду. Набуття свободоспроможності для будь-якої людини, а тим більше для дитини, яка лише починає жити, неминуче відбувається шляхом випробувань і помилок, усвідомлення причин помилок та пошуку шляхів їх виправлення. Засвоєння готових шаблонів, життя за вказівками допомагає, дійсно, їй засвоїти норму, проте не навчить діяти самостійно й відповідально.

У традиційній організації освітнього процесу в дошкільному закладі самовизначенню дитини щодо вибору виду, часових меж діяльності місця майже не виділяється. Регламентована, надмірно заорганізована життєдіяльність дітей протягом дня не залишає окремо взятій дитині можливості побути наодинці із собою, а процес пізнання у ході заняття також не дає їй можливість обрати свій власний спосіб дій. У процесі вивчення курсу через освоєння інноваційних форм і методів навчання і виховання студенти мають опанувати принципи організації пізнавального процесу на засадах дитиноцентриської педагогіки.

Навчальний курс “Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному закладі” є самостійною дисципліною, що передбачена державним стандартом вищої дошкільної освіти.

Підручник складається з двох частин: методики ознайомлення дітей з предметним довкіллям і методики ознайомлення їх із соціальним довкіллям. У підручнику висвітлено теоретико-наукові засади ознайомлення дітей з довкіллям, зміст, засоби, форми, методи, прийоми ознайомлення дітей з довкіллям і становлення особистості дошкільника у предметно-розвивальному середовищі дошкільного закладу; виховання у дітей відповідального ставлення до довкілля.

Підручник знайомить студентів з інноваційними методами і прийомами ознайомлення дітей з довкіллям (інтелектуальні карти, схеми, моделі, творчі завдання, метод проектів тощо). Теоретико-методичні положення проілюстровані конспектами занять, фрагментами проблемних ситуацій тощо.

У другій частині підручника подано характеристику сучасного дитинства, розкрито багатовекторність соціуму у свідомості дитини; представлено специфіку стосунків з однолітками як чинник формування у дітей уявлень про соціальне, предметне довкілля. Схарактеризовано методи опосередкованого ознайомлення дітей з соціальним довкіллям; подано методiku ознайомлення дітей з рідним краєм, Батьківщиною, національною державною символікою, правилами дорожнього руху і пожежної безпеки; методiku формування у дошкільників економічної грамотності і культури.

У результаті вивчення курсу “Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі” студенти повинні знати:

— методологічні, психолого-педагогічні і лінгводидактичні засади методики ознайомлення дітей з довкіллям;

— мету, завдання і зміст Базового компонента дошкільної освіти, базової та варіативних (загальнопедагогічних і тематичних) програм і документів з актуальних проблем сучасної дошкільної освіти;

— бути обізнаними з результатами наукових досліджень у галузі фахової методики, інноваційними технологіями ознайомлення дітей з довкіллям;

— знати вимоги до проведення різних видів і типів занять з ознайомлення дітей з предметним і соціальним довкіллям;

— розуміти значення і місце дитинства в сучасному освітньому просторі.

Студенти повинні опанувати навички і вміння:

— організовувати навчально-виховну роботу в довкіллі відповідно до методологічних, дидактичних і методичних принципів організації навчання, виховання і розвитку дитини;

— планувати навчальний матеріал з ознайомлення дітей з довкіллям, визначати мету і провідні завдання на заняттях і в повсякденному житті з урахуванням сучасних вимог до розвитку особистості дитини;

— розробляти, складати конспекти різних видів занять, сценаріїв свят і розваг, виховних заходів для різних вікових груп, а також добирати і проводити дидактичні ігри, вправи, ігрові ситуації, виготовляти дидактичний матеріал відповідно до мети навчання;

— проводити педагогічний експеримент, послуговуючись розробленими діагностувальними методиками; зіставляти одержані результати з теоретичними і методичними положеннями науки;

— контролювати, оцінювати та діагностувати знання, уміння і навички дітей.

МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З ПРЕДМЕТНИМ ДОВКІЛЛЯМ

Розділ 1. Науково – теоретичні засади ознайомлення дітей з довкіллям

1.1. Предмет і завдання методики ознайомлення дітей з довкіллям

Кожна наука має свій предмет дослідження. Так, педагогіка вивчає проблеми виховання, навчання й освіти на різних сходинках розвитку особистості; психологія – закономірності та механізми розвитку психіки людини, математика – кількісні просторові відношення, анатомія і фізіологія – будову і функціонування людського організму тощо.

Методика ознайомлення дітей з довкіллям – це педагогічна наука, що вивчає закономірності засвоєння дитиною узагальнених цілісних емпіричних уявлень та системи знань щодо довкілля (природне, предметне, соціальне) і місце в ньому людини; про її духовну спадщину; специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування у дітей потреби пізнати довкілля, культури поведінки в довкіллі.

Людина – свідома істота, наділена мозком і мовою, що дає їй можливість пізнати і зрозуміти закономірності довкілля, у якому вона живе, перейти у процесі пізнання від явищ до сутності, зрозуміти внутрішню будову предметів і явищ довкілля, правильно їх пояснити і використовувати набуті знання у своїй практичній діяльності.

Об'єктом методики ознайомлення дітей з довкіллям є пізнавальна діяльність дітей у довкіллі.

Предмет методики – формування у дітей системи знань та цілісних емпіричних уявлень про довкілля, цілісну картину світу та місце людини в довкіллі.

Кінцевою метою навчально-виховної роботи з дітьми щодо ознайомлення їх з довкіллям є виховання соціально активної “творчої особистості, здатної дбайливо ставитися до природи, світу речей, самої себе, інших людей, розуміти значення життя як найвищої цінності, виховання у дитини свого власного “Я”, свого місця серед інших людей, віри у свої сили та здібності.

Методика ознайомлення дітей з довкіллям як наука має свої терміни і фундаментальні поняття, що становлять її основу.

Довкілля – це життєвий світ, що оточує дитину, в якому вона живе з перших днів свого життя, який вона пізнає і який дає їй можливість формувати образ свого “Я”, себе як особистість.

Довкілля – це середовище життя, з яким жива істота пов'язана обміном речовин, енергії, інформації, середовище, що постає перед дитиною як цілісність (цілісна картина світу), у якому все органічно взаємопов'язано.¹

Довкілля у широкому розумінні цього слова – це вся наша планета Земля, це Космос, це все те, що певним чином

¹ *Ільченко В.Р., Туз К.Ж.* Освітня програма “Довкілля”. Концептуальні засади. Інтеграція змісту природничо-наукової освіти. – К.; Полтава, 1999. – С. 31.

впливає і визначає життєвий цикл людини як біологічної і соціальної істоти. У вузькому розумінні, це поняття визначає конкретне середовище, що оточує дитину безпосередньо (природне, предметне, соціальне).

Природне довкілля – це явища природи, жива і нежива природа, за якими спостерігає дитина; у процесі спостережень за явищами природи і дослідницької діяльності в дітей формується інтегральний “образ” знань про природу (“образ природи”). Предметне довкілля – це предметне середовище, в якому дитина живе, це предмети побуту (посуд, меблі, одяг тощо), мистецтво, транспорт тощо.

Соціальне довкілля – це система взаємовідносин, що склалась у суспільстві, в конкретному соціумі; це люди, суспільство, певна спільнота, соціальне довкілля люди створюють самі за певними законами і нормами спілкування; це суспільні матеріальні і духовні умови життєдіяльності особистості.

Соціальна дійсність – це конкретні події у суспільстві, спільноті, товаристві (у дошкільному закладі, сім’ї, школі тощо), факти, взаємовідносини в певний період життєдіяльності суспільства та окремих людей.

Середовище – сукупність умов, що оточують людину та взаємодіють з нею як з організмом і особистістю. Середовище може бути найближчим (родина, сім’я, родичі, друзі), далеким (суспільний устрій), зовнішнє, внутрішнє, пасивне, активне, актуальне, розвивальне.

Стихійному, не стимульованому середовищу властива пасивна взаємодія дитини з довкіллям і дорослими. Дитина відчуває вплив середовища опосередковано у процесі щоденного перебування у природно-предметному та соціальному довкіллі (в сім’ї, у дворі, з друзями, у дошкільному закладі).

Стимуляване середовище – це максимально активна ініціативна взаємодія дитини з довкіллям та іншими

учасниками соціуму; це занурення дитини педагогом в активну пізнавальну і комунікативну діяльність у дошкільному навчальному закладі і сім'ї.

Розвивальне середовище створює потенційні можливості для позитивного впливу різноманітних факторів у їх взаємодії на інтелектуальний розвиток дитини і формування цілісної особистості.

Соціальна ситуація розвитку – сутнісна характеристика вікового періоду розвитку, що була введена Л.С.Виготським. Соціальна ситуація розвитку – це єдине і неповторне для певного вікового періоду відношення між дитиною і середовищем (природним, предметним і соціальним довкіллям).

Соціалізація дитини – процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвиток як цілісної особистості. На соціалізацію особистості впливають мікро-, мезо-, і макрофактори.

Мікрофактори – це сім'я, батьки, родичі, спілкування з однолітками (друзями); дошкільний навчальний заклад, школа.

Сім'я відіграє найважливішу роль у соціалізації особистості дошкільника. Зазначимо, що для розуміння сучасної ситуації родинного виховання важливо усвідомити змінні процеси, пов'язані з новим типом культури міжпоколінних відносин. М.Мід виокремив три типи культури міжпоколінних відносин, які визначають характер навчання, освіти – постфігуративна, кофігуративна та префігуративна. Для першого типу характерним є передавання у незмінному вигляді з боку старшого покоління та прийняття на віру заданих дорослим світом “нормативів” поколінням нащадків. Виходячи з того, що постфігуративна культура намагалась зберегти себе без змін, пріоритетними були репродуктивні методи навчання. Наслідки цього типу культури проявляються і в сучасній освіті – в її змісті, методах та організації.

Кофігуративний тип культури передбачає, що діти й дорослі вчаться у своїх сучасників, зокрема своїх однолітків, хоча традиції, норми життя, задані предками, для них також мають велике значення. Цей тип культури в освітньому процесі породжує стосунки співпраці між педагогами та дітьми як рівноправними партнерами.

Префігуративна культура, за словами М. Міда, відображає наш час, “де дорослі вчаться у своїх дітей або разом з ними”, адже вони, як і діти, можуть лише спрогнозувати, яким буде майбутній світ, отже, приречені на життєтворчість. З огляду на принципово інші умови життєдіяльності, задані цим типом культури, організаційні форми, методи навчання, характер взаємин суб’єктів освітнього процесу також мають оновитися, бо вони не можуть залишатися такими, якими були раніше¹.

Перехід до префігуративної культури відзначився оновленням значень ключових педагогічних понять і категорій. Так, поняття *освіта*, починаючи з епохи Відродження, розумілась як спосіб висвітлення, розкриття, розвитку в глибинах особистості себе самої, власних схованих потенцій; формування людиною образу свого Я через саморозвиток, заохочення, входження у культуру, у світ, у спілкування з іншими. Проте паралельно існувало інше визначення, що акцентувало увагу на заданий зовнішніми умовами процес набуття знань, умінь, навичок. Лише у префігуративній культурі суть освіти не тільки визначається, а й технологічно розробляється як керована ззовні самоосвіта.

Мезофактори – це відповідні етнокультурні умови, у яких виховується і навчається дитина. Кожний етнос має свої специфічні риси, які становлять його менталітет і національний характер. Етнокультура передається дитині насамперед від батьків у сім’ї, які є носіями цієї культури.

¹ *Мид М.* Культура и мир детства: Избр. произведения. – М.: Наука, 1988. – 429 с.

40-80



Богущ Алла Михайлівна – відомий український вчений, дійсний член Академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, автор понад 500 наукових публікацій, серед яких десятки книг, підручників і програм з методики розвитку мовлення дітей раннього і дошкільного віку, фундатор дошкільної галузі української лінгводидактики. Наукова школа – 50 кандидатів, 5 докторів педагогічних наук.



Гавриш Наталія Василівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, науковий керівник експериментальних майданчиків, автор понад 160-ти наукових праць та науково-методичних розробок з різних аспектів дошкільної освіти.

З питань придбання наших видань
звертатися за адресою:

“Видавничий дім “Слово”,
вул. Олегівська, 36, оф. 310,
м. Київ
тел. (044) 462-48-63, 463-64-06

e-mail: vd_slovo@ukr.net
www.slovo.kiev.ua

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
К.Д. УШИНЬКОГО